tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 6 2 2007

Wim Ruitenbeek

Foto's Wim Ruitenbeek

Ringslangen langs

Op stap met Pieter de Wijer

Het gebied rond het Diemerpark is een bolwerk voor de ringslang in Noord-Holland, maar als zodanig sterk bedreigd door stedelijke ontwikkelingen. Pieter de Wijer onderzoekt de slangenpopulatie ter plekke en wij mochten een keer mee.

Pieter de Wijer.

Met ringslangen kun je geen afspraken maken. Met het weer ook niet, trouwens. Als je ringslangen wilt vinden, moet het bij voorkeur koel weer zijn en halfbewolkt met zonnige perioden. Ringslangen zijn koudbloedige dieren die voor hun energie sterk afhankelijk zijn van de zon. Bij warm weer zijn ze te actief om zich te laten betrappen. Is het te koud, dan kunnen ze nauwelijks bewegen en verstoppen ze zich. Daarom zijn ze 's winters helemaal niet te vinden. Van eind oktober tot half maart verblijven ze onder de grond. Maar als het in de zomer koel is en zonneschijn afgewisseld wordt door bewolking, dan gebruiken de slangen de zonnige perioden om op te warmen. Dan liggen ze roerloos op open plekken, vertrouwend op hun schutkleur, maar voor een ervaren speurder wel te vinden. Voor 8 oktober was zulk weer voorspeld en het leek dus een uitstekende dag voor een afspraak met Pieter de Wijer, maar helaas: de zon scheen misschien wel ergens, maar niet in het Diemerpark. Pas na lang speuren vond Pieter er toch nog twee: een zes jaar oud vrouwtje van 96 cm en een juveniel die hetzelfde jaar uit het ei gekomen is van hooguit 20 cm.

Monitoring

Al acht jaar telt Pieter de Wijer de ringslangen in het gebied rond de Diemerzeedijk, momenteel in opdracht van het Stadsdeel Zeeburg. Dat doet hij door minstens zeven keer per jaar bij geschikt weer een vaste route te lopen, te tellen en de gevonden slangen zo mogelijk ook te vangen. Als de slangen nog niet genoeg zijn opgewarmd, laten ze zich tamelijk eenvoudig besluipen en grijpen, zoals Pieter dus ook op 8 oktober twee maal kon demonstreren. Sinds 2006 loopt hij er twee routes.

2006 Was een goed jaar. Bij goed weer vond hij gemiddeld ongeveer 15 ringslangen (inclusief jonge dieren), maar hij heeft er ook wel eens 30 op één dag geteld. In voorgaande jaren lag dit aantal lager. Dat is overigens maar een fractie van het werkelijke aantal aanwezige dieren. Het aantal slangen in het Diemerpark wordt nu geschat op ongeveer 150-200 volwassen exemplaren. In het gebied van de iets verderop gelegen Vijfhoek en de omgeving van de elektriciteitscentrale is het aantal slangen nog veel groter: waarschijnlijk meer dan 1000 exemplaren. Daarmee is het gebied van het Diemerpark en de Vijfhoek een bolwerk van de ringslang in Noord-Holland en deze populatie is één van de best onderzochte in Nederland.
Voor 1998 was de populatie rond de Diemerzeedijk nog groter, omdat de verruigde gifbelt die daar lag wemelde van de ringslangen. Tijdens de sanering en de transformatie van dat deel van het gebied tot het Diemerpark, konden daar geen ringslangen leven. Maar sinds de sanering en de herinrichting in 2003 zijn afgerond, nemen de aantallen daar weer langzaam toe.

De gevangen dieren zijn individueel te herkennen aan het patroon van lichte en donkere vlekken op de eerste twintig schubben van de buik, dat bij iedere ringslang anders is. Pieter maakt foto's van die schubpatronen, waarvan hij een vel met afdrukken bij zich heeft in het veld, om ter plekke te kunnen controleren of hij een oude bekende heeft gevangen, dan wel een nog onbekend dier. Die foto's heeft hij overigens lang niet altijd nodig. Bij de vangst van het hierboven genoemde zesjarige vrouwtje zei hij in ieder geval meteen: 'Die ken ik.'
Gevangen slangen worden gemeten en gewogen en daarna weer los gelaten. Het gewicht geeft een beeld van hun conditie en van slangen die meermalen gevangen worden ontstaat door meten een beeld van hun groeisnelheid.

monitoren de Diemerzeedijk

● *Een kunstmatige broeihoop.*

● *Pieter de Wijer vangt een ringslang. IJburg op de achtergrond.*

● *Het gevangen vrouwtje op de knie.*

Uniek natuurgebied

Het gebied van het Diemerpark en de Vijfhoek vormt een uniek natuurgebied in één van de meest verstedelijkte gebieden van ons land, ingeklemd tussen stadswijken en infrastructuur. Waar je ook bent in het gebied, vrijwel steeds zie je de stad, in de vorm van huizenblokken, flatgebouwen, hoogspanningslijnen, scheepvaart en wegverkeer. Alleen in de Vijfhoek kan je je in een wildernis wanen, als je je oren dicht houdt tenminste, want anders hoor je daar nog altijd de A1, luid en duidelijk. Aan de noordzijde wordt het gebied van Diemerpark en Vijfhoek begrensd door de nieuwe Amsterdamse stadswijk IJburg, aan de zuidzijde door het Amsterdam-Rijnkanaal, waarachter onmiddellijk de bebouwing van Diemen begint. Aan de westkant ligt de A10 en het eiland Zeeburg, oostwaarts loopt de dijk door en vormt een (nog) goede ecologische verbinding met onder andere de baai van Ballast en het KNSF terrein bij Muiden. Binnen die grenzen bevindt zich een moerasachtige wildernis met rietvelden, ruigtes, bosschages, een fort uit de Stelling van Amsterdam en een overwoekerde oude zeedijk met door basaltstenen versterkte taluds. Dit alles vormt blijkbaar een uitstekend leefgebied voor ringslangen.

Biologie

Een goed habitat voor ringslangen produceert voldoende voedsel, levert voldoende dekking tegen predatoren, biedt goede mogelijkheden om onder de grond te overwinteren en goede mogelijkheden om de eieren uit te laten broeden. Ringslangen eten voornamelijk amfibieën. De meeste mensen zien ringslangen vooral als ze in water zwemmen en daardoor denken velen dat ze vooral kikkers eten. Pieter de Wijer vangt echter regel-➤

● *De juveniel van 20 cm.*

matig ringslangen met een dikke bult, die gevormd wordt door een nog niet verteerde prooi. Deze dieren zijn vrij eenvoudig tot opbraken van die prooi te brengen, en wat blijkt? Rond de Diemerzeedijk eten ze vooral padden, terwijl er ook veel groene kikkers aanwezig zijn! Pieter denkt daarom dat ze meestal op land jagen, waar vooral padden de belangrijkste prooi vormen (maar waar ze zelden door mensen gezien worden). Jonge ringslangen eten in hun eerste kalenderjaar vooral jonge salamanders. Overigens is het gebied met zijn ruigtes en poelen een ideaal habitat voor al deze amfibieën en dus ook voor de ringslang.
Ringslangen hebben zelf ook hun vijanden: hermelijnen, bunzings, ratten en buizerds zijn waarschijnlijk de belangrijkste. In dit verstedelijkte gebied komen daar nog de vele loslopende honden bij, die een slang waarschijnlijk niet gauw dood bijten, maar die wel voor veel verstoring kunnen zorgen. De aanwezigheid van veel dekking is daarom voor ringslangen van levensbelang en de ruigtes in dit gebied bieden die volop.
Ringslangen overwinteren onder de grond, in holtes die hoog en droog liggen, bijvoorbeeld in muizenholen en op de Diemerzeedijk ook in holtes tussen de stenen die ooit de dijk moesten beschermen tegen de golfslag van de Zuiderzee.
De ringslang legt haar eieren in hopen van rottend plantenmateriaal. De rottingswarmte zorgt er verder voor dat de eieren uitgebroed worden. Om de mogelijkheden voor de slangen te vergroten, leggen de beheerders her en der hopen van gemaaid plantenmateriaal in het gebied die graag door de slangen gebruikt worden. In het najaar, als de slangen alweer onder de grond zitten, worden die broeihopen gecontroleerd. Daarbij blijkt dat in één hoop soms honderden eieren worden gelegd. Ringslangen leggen hun eieren in de periode van eind juni, begin juli. Zes weken later komen de eieren uit.

Bij hun geboorte meten de ringslangetjes ongeveer 20 cm en ze kunnen in het eerste jaar al zo'n 30 cm groeien

Ringslangen groeien hard rond de Diemerzeedijk. Bij hun geboorte meten de ringslangetjes ongeveer 20 cm en ze kunnen in het eerste jaar al zo'n 30 cm groeien. Mannetjes zijn dan volwassen. Weliswaar kunnen ze waarschijnlijk in hun tweede jaar al sperma produceren, maar waarschijnlijk komen ze dan nog niet aan paren toe. Vrouwtjes zijn pas in hun derde of vierde levensjaar geslachtsrijp. Ze zijn dan ongeveer 65-70 cm lang en kunnen later doorgroeien tot ruim 1 meter. Elders zijn overigens langere exemplaren gevonden. In de Bijlmermeer is onlangs 131 cm gemeten en uit het buitenland zijn zelfs ringslangen van 160 cm en groter gemeld.
Ze worden niet erg oud. De meeste volwassen wijfjes komen maar één à twee jaar aan eierenleggen toe en worden dus 4 tot 6 jaar, maar 10-15 jaar is mogelijk.

Historie

Zoals wel vaker bij zulke gebieden is het nogal toevallig ontstaan. De kern was een overgebleven strook land tussen het Amsterdam-Rijnkanaal en de Diemerzeedijk van ongeveer 2 kilometer lang en een paar honderd meter breed. Dit deel van het gebied staat nu bekend als de ARK-zone. De uitbreidingen van Diemen reiken tot aan de zuidoever van het kanaal, maar zijn er nooit overheen gekomen. Deze moerassige strook werd alleen gedeeltelijk gebruikt om vuilnis en grond te storten en de vegetatie verruigde. Het gebied raakte verder geïsoleerd toen Amsterdam aan de buitenzijde van de dijk, op de aangeslibde grond, een vuilnisbelt inrichtte. Toen bekend werd dat hier veel gif gestort was, werd dat terrein volledig afgesloten en kwam ook vanaf de dijk niemand het gebied meer in. Ook de gifbelt verruigde. Ten oosten van dit gebied (dat nu het huidige Diemerpark vormt), ontstond in 1967 toevalligerwijze nog een interessant natuurgebied. Hier werd binnendijks een elektriciteitcentrale aangelegd. Uit de bouwput kwam veel grond vrij, die over de dijk werd gezet. Zo ontstond het gebied dat

tegenwoordig de Vijfhoek heet. Het is ongeveer 100 ha groot en werd verder niet gebruikt. Het verruigde en raakte begroeid met wilgenbos. Inmiddels werd eind jaren negentig besloten tot de aanleg van de Amsterdamse stadswijk IJburg in het IJmeer, vlak voor de kust van de Diemerzeedijk. Om die reden moest de gifbelt gesaneerd worden. Tussen 1998 en 2001 is alle begroeiing er verwijderd, werd de belt afgedekt met folie en werd er een dikke laag zand overheen gebracht. Vervolgens werd het terrein ingericht voor recreatie en natuur en omgedoopt tot Diemerpark. Bij de inrichting ervan is wel rekening gehouden met terugkeer van de ringslangen. Maar door de aanleg van IJburg is het gebied van de Diemerzeedijk nu ook aan de noordzijde begrensd door de stad. En het knabbelen aan het gebied gaat door. IJburg krijgt volgens de plannen nog een 'fase 2', waardoor de wijk ook pal voor de Vijfhoek zal komen te liggen. Voor de ontsluiting van IJburg is inmiddels een weg aangelegd die de Vijfhoek schampt en die een barrière vormt tussen de Vijfhoek en het Diemerpark. De Vijfhoek zelf wordt enigszins toegankelijk gemaakt voor recreanten door de aanleg van een pad dat er dwars doorheen loopt.

Inrichting en beheer

Het gebied bestaat dus nog steeds grotendeels uit ruigtes, bosschages, poelen, sloten en rietvelden en –kragen aan weerszijden van de oude zeedijk. Kennelijk vormt die combinatie van landschapselementen een ideaal habitat voor ringslangen. De natuurwaarden zijn er nog groot en de beherende instanties zien dat gelukkig ook. Het beheer is in handen van het Stadsdeel Zeeburg (Diemerpark) en Staatsbosbeheer (de Vijfhoek). Het hele gebied is bestemd voor recreatie en natuur. Voor het natuurbeheer in het Diemerpark is de ringslang één van de doelsoorten (de andere zijn waterspitsmuis en rugstreeppad). Daarvoor is de belangrijke moerasstrook tussen de dijk en het Amsterdam-Rijnkanaal (ARK-zone) door de aanleg van een sloot ontoegankelijk gemaakt, ook voor honden. In de nieuwe weg die de Vijfhoek van het Diemerpark scheidt, is speciaal voor de slangen en andere dieren een ecoduct aangelegd en bij de herinrichting van de Vijfhoek zijn nieuwe poelen aangelegd die het gebied nog aantrekkelijker moeten maken voor ringslangen. Om de verbinding van het gebied met de noordoever van het IJmeer (Waterland) in stand te houden en te verbeteren, zijn ecologische verbindingszones langs de westkant van het Zeeburgereiland en de oostzijde van IJburg gepland. De zuidelijke oever van het Amsterdam-Rijnkanaal is hoog en hard en vormt voor ringslangen en allerlei andere dieren een onoverkomelijke barrière. Hier zullen in de toekomst waarschijnlijk op enkele plaatsen glooiende oevers aangebracht worden die dit probleem op kunnen lossen.

Onzekere toekomst

Maar de bevolkingsdruk in het gebied neemt alleen maar toe en de plannen voor de aanleg van de 'dubbelstad' Almere - Amsterdam stemmen niet optimistisch. Het gevaar bestaat, dat daardoor het hele IJmeer gedegradeerd wordt tot een stadsvijver waarin links en rechts gebouwd wordt en waar bruggen en wegen dwars doorheen lopen. Het zal daarom steeds moeilijker worden de unieke ecologische betekenis van het gebied te bewaren.

In ieder geval is het dus van groot belang dat de ontwikkeling van de populatie van de ringslang en andere soorten in dit gebied goed in de gaten gehouden wordt, want de ringslang is een goede indicator voor de ecologische kwaliteit van het gebied.

Wim Ruitenbeek
Nassauplein 17
1815 GN Alkmaar
wim.ruitenbeek@planet.nl

● *Basaltblokken op de oude Diemerzeedijk.*

● *Het nieuwe pad door de wildernis van de vijfhoek.*

● *Voor ringslangen aangelegde poel op de vijfhoek.*

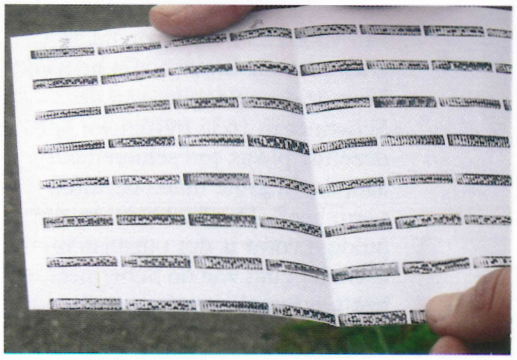

● *De afdrukken van schubpatronen voor de herkenning van individuele ringslangen.*